

УДК 338.48-53

В.Ф. Кифяк, д.е.н., доц.

(Чернівецький торговельно-економічний інститут Київського торговельно-економічного університету)

МЕТОДИ ТА ПРИНЦИПИ ФОРМУВАННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ РЕКРЕАЦІЙНИХ СИСТЕМ

У статті на основі систематизації наукових поглядів досліджуються принципи формування територіальних рекреаційних систем (ТРС).

Ключові слова: *принципи, територіальні рекреаційні системи, економічна політика.*

В статье на основе систематизации научных взглядов исследуются принципы формирования территориальных рекреационных систем (ТРС).

Ключевые слова: *принципы, территориальные рекреационные системы, экономическая политика.*

Principles of territorial recreation systems (TRS) based on systematization of scientific views are described in the article.

Keywords: principles, territorial recreational systems, economic policy.

Постановка проблеми. Наукові принципи розміщення ТРС – це правила рекреаційно-туристичної діяльності й управління економічним розвитком, які повністю ґрунтуються на закономірностях розміщення продуктивних сил і розвитку регіональної економіки.

Територіальна рекреаційна система має велику кількість взаємопов'язаних елементів, компонентів, підсистем, визначені функції, цілі, склад, структуру. До загальних характеристик ТРС відносять цілісність, структурність, функціональність, взаємозв'язок із зовнішнім середовищем, ієрархічність, цілеспрямованість, самоорганізацію.

Мета наукової роботи – сформувані відповідні наукові принципи, які забезпечують системну спрямованість наукового дослідження й практичного пізнання об'єкта.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові принципи формування ТРС базуються на принципах розміщення продуктивних сил, до яких належить свідомо економічна політика, направлена на дотримання певних закономірностей.

Багато зарубіжних та українських вчених, зокрема В.І. Пила, О.С. Чмир, О.А. Гарасюк, Т.В. Терещенко, вважають, що "проблема розвитку і розміщення продуктивних сил пов'язана з вивченням тенденцій та закономірностей формування економіки певної території на основі задіяння всіх видів ресурсів (природних, трудових тощо) і виробничого потенціалу, а також з визначенням економічної ефективності" [1, с. 10]. А на основі пізнання законів і закономірностей розробляються принципи розміщення продуктивних сил і розвитку економіки регіонів.

С.І. Дорогунцов, Т.А. Заяць, Ю.І. Пітюренко та ін. зазначають, що принципи "являють собою сукупність головних ідей та вихідних положень, що формують першооснову розміщення продуктивних сил, результат наукового пізнання дії закономірностей розміщення окремих об'єктів, галузей та територіальних господарських комплексів" [2, с. 78].

Інша група вчених, таких як Є.П. Качан, М.С. Пушкар, М.О. Ковтонюк, визначають принципи розміщення продуктивних сил як "сформульовані суспільством керівні положення, якими визначаються об'єктивні потреби та умови суспільного розвитку, які воно реалізує в процесі своєї практичної діяльності для досягнення поставленої мети" [3, с. 15]. Ще ряд науковців, зокрема А.М. Хвесик, Л.М. Горбач, П.П. Пастушенко, під принципами

розміщення розуміють "конкретні прояви просторового розвитку виробництва в певний період економічного розвитку країни" [4, с. 21].

Виклад основних матеріалів дослідження. Наукові принципи формування територіально-рекреаційних систем передбачають використання основних принципів досліджень: раціонального розміщення, оптимальності та збалансованості, комплексності, системності, територіальності та регіональної цілісності, екологічності, ієрархічності, обмеженого централізму та ін. Коротко охарактеризуємо найважливіші з них.

Одним з головних є *принцип раціонального розміщення*. Суть його полягає в тому, щоб під час розміщення рекреаційних і туристичних об'єктів досягалися високі ефективність господарювання й якість послуг. Раціональність означає вибір найкращих варіантів. Раціональне розміщення передбачає:

розбудову рекреаційно-туристичної інфраструктури та наближення її до рекреаційних територій;

наближення трудомістких продуктів до центрів зосередження трудових ресурсів, що дозволяє ефективно використовувати трудові ресурси за статтю, віком, кваліфікацією;

забезпечення транспортної доступності до споживання рекреаційних і туристичних продуктів;

охорону природи й забезпечення комфортних екологічних умов проживання населення тощо.

З принципом раціональності тісно пов'язаний *принцип оптимальності* розміщення виробництва. Оптимальність означає вибір найкращого варіанта не лише з наявних, а й з усіх можливих. Є ще один аспект, який демонструє відмінність між раціональністю й оптимальністю. За рахунок раціонального розміщення рекреаційно-туристичних комплексів можна забезпечити максимальну ефективність сфери рекреації й туризму.

Принцип збалансованості й пропорційності означає таке розміщення рекреаційних комплексів, за якого витримувалася б рівновага між виробничими потужностями, обсягом виробництва та наданням послуг, з одного боку, і наявністю рекреаційних, енергетичних, водних, трудових, фінансових ресурсів регіону – з іншого. Пропорційність передбачає також оптимальну структуру господарського комплексу регіону, тобто відповідну пропорцію між галузями спеціалізації, а також між спеціалізуючими, допоміжними й обслуговуючими галузями.

Принцип комплексності передбачає взаємообумовлений і взаємопов'язаний розвиток рекреаційної системи як єдиного цілого на основі взаємозв'язку всіх підсистем та елементів. Практично він реалізується у:

комплексному використанні природних ресурсів, включно з відходами;

раціональному використанні трудових ресурсів шляхом створення у регіоні такої структури господарства, за якої надається праця усім розмаїтим контингентам робочої сили;

створенні єдиної інфраструктури;

налагодженні ефективних зв'язків між підприємствами регіону.

Принцип системності впливає з системного підходу й дозволяє розглядати ТРС як складну динамічну відкриту систему, де сукупність елементів, що перебувають у певних взаємовідносинах і взаємозв'язках один з одним, утворюють певну цілісність. Основні ознаки систем – це цілісність, структурність, ієрархічність. Важливою особливістю систем є наявність процесів управління й обмін інформацією.

Принцип територіальності та регіональної цілісності передбачає вивчення просторового групування природних рекреаційних ресурсів, природокористування, форм матеріалізації виробничого процесу на території регіону, характеру життєдіяльності населення. Він передбачає вивчення сукупності факторів регіонального розвитку, пізнання загальних закономірностей розміщення продуктивних сил, розробку принципів регіональної

політики на близьку й далеку перспективи з метою прогнозування раціоналізації території країни.

Принцип ієрархічності означає підпорядкованість компонентів і підсистем системі в цілому, а також супідрядність систем нижчого рівня системам більш високого рівня, внаслідок чого предметна галузь теорії набуває ознак ієрархічної метасистеми. Способом регулювання багаторівневої ієрархії, забезпечення зв'язку між різними рівнями є управління. Цим терміном називають різноманітні за жорсткості та форм способи зв'язку рівнів, які забезпечують нормальне функціонування й розвиток складних систем. Ієрархічність побудови є специфічною ознакою системи, а зв'язки управління – одним з характерних виразів системоутворюючих зв'язків.

Принцип екологічності передбачає розгляд суспільства й природи як єдиного цілого й втілення з боку суспільства обов'язкових систем екологічного моніторингу й контролю за станом навколишнього природного середовища, створення централізованої системи очищення антропогенних відходів тощо.

Принцип обмеженого централізму зумовлює органічне поєднання стратегічних інтересів країни й інтересів регіонів, підприємців, населення. Держава не повинна втручатися в оперативну діяльність підприємств і місцевих органів влади. Вона створює за допомогою економічних важелів, системи пільг й оподаткувань таку територіально-галузеву структуру, яка сприяла б і загальнодержавним, і регіональним інтересам, допомагаючи підвищувати життєвий рівень населення.

Принцип структурності означає спосіб закономірного зв'язку між виділеними частинами цілого, що забезпечує єдність системи, зумовлює особливості її внутрішньої будови.

Принцип самоорганізації означає, що динамічна система іманентно здатна самостійно підтримувати, відтворювати або удосконалювати рівень своєї організації при зміні внутрішніх чи зовнішніх умов її існування та функціонування задля підвищення стійкості, збереження цілісності, забезпечення ефективних дій чи розвитку.

Принцип взаємозв'язку з зовнішнім середовищем, за яким жодна із систем не може бути самодостатньою, вона має динамічно змінюватись і вдосконалюватись адекватно до змін зовнішнього середовища.

Принцип привілеювання цілого над складовими частинами означає, що функції окремих компонентів і підсистем підпорядковані функції системи в цілому.

Рівень концентрації та комбінування рекреаційних ресурсів визначає масштаби перспективної територіально-рекреаційної системи та її спеціалізацію. ТРС може бути інтегральною, що охоплює всі види рекреаційної діяльності, або спеціалізованою залежно від наявних рекреаційних ресурсів.

Повноцінна організація рекреаційної діяльності можлива тільки в тому випадку, коли вихідними даними є рекреаційні потреби. Складові різних рівнів рекреаційних потреб такі:

- потреба пізнання й активних розваг,
- відновлення фізичних кондицій організму,
- духовна прихильність.

Потреби суб'єкта рекреації фіксовані комплексом оздоровчих, лікувальних, культурно-пізнавальних чи інших занять та залежать від наявності необхідних для реалізації цього комплексу природних умов і ресурсів. До питання рекреаційного попиту треба підходити індивідуально.

Однак естетична привабливість ландшафту, висока розчленованість рельєфу, наявність оглядових майданчиків, унікальних пам'яток природи та культурні надбання того чи іншого регіону завжди будуть користуватися рекреаційним попитом. При формуванні

ТРС важливо пам'ятати про дотримання рівноваги між попитом на рекреаційні ресурси території та її можливостями.

Дотримання рекреаційної ємності території та рекреаційного навантаження є одним з головних принципів виділення й формування ТРС.

Функціонування й розвиток ТРС передбачають певну екологічну межу щодо використання рекреаційних ресурсів. Тому в процесі формування ТРС необхідно утримувати оптимальну рівновагу між природними передумовами, можливостями й потребами споживачів рекреаційних ресурсів з метою збереження навколишнього середовища й динамічного використання складових природних комплексів за умов інтенсивного рекреаційного використання.

Висновки. Взаємопов'язане застосування проаналізованих принципів виділення рекреаційних зон сприятиме їхньому раціональному, цільовому призначенню з метою вирішення комплексних завдань щодо охорони природи й задоволення рекреаційних потреб суб'єктів відпочинку.

Список використаних джерел

1. **Сучасна** регіональна політика і транскордонне співробітництво / В.І. Пила, О.С. Чмир, О.А. Гарасюк, Т.В. Терещенко. – Хмельницький, 2006. – 412 с.
2. **Розміщення** продуктивних сил і регіональна економіка / За ред. С.І. Дорогунцова. – К.: КНЕУ, 2005. – 987 с.
3. **Розміщення** продуктивних сил України / За ред. Є.П. Качана. – К.: Юридична книга, 2004. – 549 с.
4. **Хвесик М.А.** Розміщення продуктивних сил та регіональна економіка / М.А. Хвесик, Л.М. Горбач, П.П. Пастушенко. – К.: Кондор, 2005. – 344 с.

© **В.Ф. Кифяк**

Надійшла до редакції 26.02.2013